

zápisník 1961

časopis pro politiku a kulturu • květen-červen

KUBANSKÁ EPISODA

Ferdinand Peroutka

V dřívějších dobách se nikdo příliš nedivil ani nevzrušoval, když zase jednou vypukla revoluce někde v Jižní Americe. Snad je pravda, že jižní krev je vřelejší než severní, a revoluce se zdály součástí jihoamerické politické rutiny. Vlády vznikaly a padaly revolucí, a ořes se nepřenášel daleko. Ale přišla doba, kdy není izolovaných událostí. Každé povstalecké čteté v džungli dostane se nyní pečlivě pozornosti v plánujícím středisku mezinárodního komunismu. Každý sympatisér s komunismem je objat, políben a chráněn. Žijeme uprostřed všudypřítomné studené války se všemi jejími triky.

Kdo zná historii revolucí v jižní Americe, ví, že mnoho z nich bylo zosnováno horkou krví spíše než chladnou hlavou. Uprchlí odpůrci Castrova režimu se shromáždili a přistáli nyní na kubánském pobřeží s očividnou snahou rozpoutat občanskou válku nebo rozdmýchat do vysokého plamene tu, která už existuje. Výsledek ukáže, nebo již ukazuje, nebo již ukázal, jak solidně nebo nesolidně byl připraven tento podnik.

Nejsou spolehlivé zprávy, jak velký to je — nebo byl — podnik, a mezinárodní reportéři jsou nervosní z toho, jak málo vědí. Není ovšem zájmem revolucionářů, aby reportéři věděli všechno a oznamovali to ve svých novinách nepříteli. Některé dohady praví, že na Kubu vpadlo 3.600 exulantů, jiné, že jich bylo 600, jiné, že jen 300. I kdybychom přijali nejvyšší odhad, 3.600, může být dosti jasno, že tak omezený počet sám sotva si může činit nároky na dobytí šestimilionové země. Lze usuzovat, že je to podnik, který počítá s podporou a vypuknutím revoluce uvnitř země. Příliš ochotné a nekritické přijímání příznivých zpráv zdá se být obecným prohrěškem exulantů. Tu se vyskytuje otázka, jak spolehlivé byly informace kubánských exulantů o smýšlení v zemi, nebo, kdyby smýšlení bylo jasné, tedy o pohotovosti a možnosti stejně smýšlejících postav v otevřeném boji proti vládě, o jejíž krutosti není pochyb.

Nebyl oznámen ani strategický cíl invase, a ti, kdo s napětím sledovali, zda povstalci zůstali nebo nezůstali na původním místě přistání, mohou se mýlit o jejich úmyslech. Snad úmyslem od začátku bylo rozptýlit se do hor a posílit tam už existující guerillu. Možná, že to byl plán na dlouhou dobu, ne na krátkou. Ale kdyby cíl invase, ať větší nebo menší, zůsta' ne-

OBSAH

Gertruda Goepfertová

Tři básně

Ivan Jellnek

Když vesmír . . .

Karol Belák

Pseudokomunismus

Jan Vašek

Mír, atomový pat, válka

Jiří Kolaja

Materialistické pojetí dějin

František Listopad

Šestero kritických poznámek

Kolárův nový román

Imrich Krušliak

Zamyslenie nad osudom davistov

Poznámky:

Jasně nebe — Censura — Willy Haas —
Bedřich Golombek — Úspěšný filmový
režisér — Česká filharmonie a komunisté —
Václav Petr — Domovina 17.30.

splněn, pak vzpomínáme, co kdysi řekl moudrý muž: největší chybou v politice je podráždít nepřítele, jestliže ho nemůžeme přemoci.

Jen z výsledku budeme moci usoudit, zda rebelové proti Castrovi, kteří jistě znají svou zemi lépe než my, přece ji znají dost dobře. Vypuknutí revoluce v jižní Americe dosud se zdá snadné. Ale možná, že vítězství revoluce v některých případech je méně snadné než dříve. Co bývalo vnitřní událostí jedné země, ve studené válce se mění v mezinárodní aféru, a vlivy pronikají ze všech stran. Možná, že nynější kubánský diktátor Castro, který dychtivě přijímá poučení od komunistů, se ukáže odolnějším proti útoku než bývalý kubánský diktátor Batista, který byl jen improvisátorem v oboru teroru. Castro má vedle sebe ruské, čínské, snad i české poradce, kteří všichni vyznávají, jak vybudovat teror v systému nic nevynechávající a žádného citu nešetřící. Jestliže se od nich dost naučil, znamenalo by to, že podmínky úspěchu revoluce na Kubě se od Batistových dob změnila a že starý, trochu bohémský způsob jihoamerických revolucí už není na místě proti těmto metodikům.

Komunistický teror je hmotný tam, kam dosáhne, slovní, kam nedosáhne. Po světě jsou rozestry dobře obsazené komunistické kanceláře, jejichž úkolem je v mezinárodním měřítku tupit odpůrce. Mají vybudovaný styk s podsvětím země, ve které sídlí, a v každém hlavním městě znají lidi, kteří budou křičet, chodit po ulicích s jakoukoliv tabulkou, která jim bude vtisknuta do ruky. Je to široko daleko rozvětvené spiknutí s tím cílem, aby boj za svobodu a demokracii, kdekoli se srazí s komunisty, byl pokládán za vzpouru proti zákonné vládě, proti lidu, proti historii, dohromady za zločin. Kubánská revolucionáři automaticky byli těmito kanceláři prohlášeni za imperialisty a žoldněře imperialistů, s kterými se nemá stýkat ani počestný muž ani počestná žena.

Kdo nasazují život v nesnadném podniku, zaslouží, aby jejich morálka byla objasněna. K tomu je třeba objasnit schéma vývoje — neboť je to schéma — který se udál na Kubě za poslední dva roky. Ti kdo se nyní se zbraněmi vylodili na březích Kuby, a ten proti komu se vylodili, si nejsou cizími. Byli to přátelé, soudruzi, spolubojovníci. Před dvěma lety si padli do náručí, když porazili společného nepřítele, kubánského diktátora Batistu. Nepochybně byly vyměněny přísahy věčného přátelství. Jejich společný boj byl nazván Hnutím 26. července; jméno to, o kterém se předpokládalo, že na Kubě zůstane památným na všechny časy. Dnes Fidel Castro má obtíže, aby pravděpodobně, se zřetelem na všechna fakta, vyložil vznik a průběh vítězné revoluce proti Batistovi. Obtíže mu vznikají, poněvadž to vše hodlá vyloužit, aniž se zmiňoval o Hnutí 26. července. Pokouší se to vyloužit jako revoluci sedláků, kteří však za ním do hor nepřišli, nebo jako revoluci dělníků, kteří však zůstali při práci v továrnách. Pokouší se to nevyložit, jak to skutečně bylo, jako vzouru svobodomyšlných elementů v zemi, kterým se dokonale zprotivila diktatura a které tak isolovaly Batistu, že odešel do dobrovolného exilu. Kubánská revoluce se podobala všem ostatním revolucím v tom, že byla vedena ne proletariátem, nýbrž intelektuály a střední třídou. Ale je-li tomu tak, tu nepochybně bylo příliš mnoho konkurentů pro nadměrně vyvinuté Castrovo Já. Neuplynulo dlouho, a Castro začal zakazovat zmínky o Hnutí 26. července. Když byl žádán o vysvětlení, řekl, že tohoto hnutí už není třeba. Čeho tedy bylo třeba? Zdá se, že Castrovy samovlády. Právě se, že v mládí Castro po nějakou dobu kofisal

ZÁPISNÍK 1960

časopis pro politiku a kulturu. Vydává František Svehla. Řídí Jaroslav Dresler s redakční radou.

Tiskne

UNIVERSUM PRESS CO.,
149 Wooster Street,
New York 12, N. Y.

Roční předplatné: 3 dolary, v ostatních zemích 3 dolary, s leteckým doručením 7 dolarů. Předplatné adresujte na vydavatele.

Rukopisy se neuracejí. Redakce si vyhrazuje právo zkracovat text.

Podepsané články nevyjadřují nutně stanovisko redakce.

mezi naukou Leninovou a Mussoliniho. Nakonec se pravděpodobně rozhodl pro Stalinův vzor.

Je to revoluce vyvlastněná jednou osobou, jak tomu byla za Stalina. Stalin popravoval staré bolševiky, jejichž jméno bylo dříve známo než jeho. Castro odstavuje, vyhání, popravuje členy Hnutí 26. července, které ho vyneslo k moci. Z Hnutí 26. července Castro udělal hnutí některého jiného, pozdějšího, veřejně neznámého dne. Bez souhlasu spolubojovníků, nejdříve za kulisami, potom veřejně, změnil smysl revoluce. V jeho ruce, když se staly dosti silnými, revoluce proti diktatuře, pro svobodu a pro občanská práva se změnila v revoluci proti svobodě, proti občanským právům, pro diktaturu ještě násilnější. Jeho bývalí přátelé dlouho mlčky pozorovali. Pak odešli. Pak se vrátili se zbraněmi v ruce na Kubu.

V tom všem hraje roli nejen úmysly Castrový. On vede i je vlečen. Neboť ať jakékoli úmysly on má, toto je schema komunistické revoluce, toto je svrchovaný manévr mírové koexistence. V čem spočívá toto schema? Vždy a neměnně v tom, že se začíná s revolucí širokou a končí s úzkou. Na začátku panují demokratická hesla, všechny svobodomyšlné a pokrokové živly v zemi jsou shromážděny, aby vytvořily širokou frontu. Komunisté, kteří si dovedou uložit odříkání na nějakou dobu, v této chvíli se netlačí dopředu. Slovo komunismus není ani vyslovováno. Ale uvnitř široké fronty po vítězství nastal čilý pohyb, a komunisté zvolna obsazují rozhodující místa, aniž se tím chlubil. Pak, když všechnu skutečnou moc mají v ruce, když komunista vládne v ministerstvu vnitra odkud se rozkazuje policii, a demokrat v ministerstvu pošty, odkud se bídí nad doručováním dopisů, když komunisté ovládají armádu a soudce, a demokraté poroučejí listonošům, tu přichází den, kdy je na čase říci, oč vlastně šlo: že demokracie už není třeba a Hnutí 26. července že už není třeba. Tak komunistická revoluce je jako pyramida, která má širokou základnu a úzkou špičku. Někdy tak úzkou, že na ní stojí jediný muž: Stalin. Kubánská revoluce věrně opakuje schema pyramidy. Zdá se, byly chvíle, kdy nedočkavý Castro kazil postup předepsaný ve schématu, a tehdy kubánští komunisté, dobře vycvičení ve službě schématu pyramidy, kritisovali ho za to, že je příliš radikální a odpuzuje massy. Toto schema by mělo být důkladně známo všem, kdo v kterémkoli konci světa osnují spravedlivou revoluci. Ne vždy síly, které revoluci začaly, ji končí.

Kubánská epizoda — byla-li to epizoda — začala vyloděním na pobřeží a skončila ústupem do hor. Byla buď pokusem ve staromodním jihoamerickém stylu porazit přímým útokem moderní totalitární režim — což se sotva mohlo zdařit. Nebo to byla akce na posílení rozptýlené revoluce v zemi, a rebelové se uchýlili do hor, jak kdysi učinil Castro. Jsou mezi nimi i ti, kdo už kdysi v horách bojovali — po boku Castrově. Nepochybně dokonale ovládají taktiku guerilly. Na druhé straně, nepochybně také Castro ví o guerille všechno, co se dá vědět. Sotva dovolí, aby se dal tak překvapit, jako byl překvapen Batista.

Ještě je třeba zaznamenat vzrůst sovětské smělosti. Když Rusko před čtyřmi lety spadlo do Mačarska, aby potlačilo boj o svobodu, tehdy jen ignorovalo veřejné mínění celého světa. Nový boj o svobodu vzplanul, na Kubě. Tentokrát Rusko osmělilo se žádat celý svět, Spojené národy, Ameriku, kdekoho, aby pomohli potlačit boj o svobodu. Jistě nelze říci, že svět pokročil.

JASNÉ NEBE se jmenuje film sovětského režiséra Grigorije Čuchraje, který na jaře vyvolal malou senzaci v Moskvě. Po poezii, povídce, románu a dramatu je to totiž první film s nezastřenou protistalin-skou tendencí. Vrcholem filmu je scéna, která dramaticky obnažuje a symbolizuje nelidskost Stalinova režimu. Stovky žen a dívek stojí na nástupišti malého provinčního nádraží, kde má za chvíli zastavit vlak, který odváží jejich muže, otce a bratry na frontu. Vojenská správa sem tyto ženy povolala telegraficky, aby se mohly rozloučit se svými drahými. Konečně přijíždí dlouho očekávaný vlak. K všeobecnému rozhořčení však nezastavuje a dokonce ani nezpomaluje. Ženy běží po nástupišti, aby zachytily alespoň jediný pohled, jedině zamávaný. V jiné scéně tvoří pozadí nadživotní sádrová socha Stalinova. Ve stínu této drtící autority se funkcionáři u konferenčního stolu sotva odvažují pootevřít ústa, z nichž vycházejí jen poštetné prorocké výroky, citáty z jeho úst, rozvířkané úvodníky a prázdná hesla. Tragickou obětí tohoto systému je letecký důstojník Alexej Astachov, který byl v hrdinném leteckém souboji na začátku války sestřelen za nacistickými liniemi. Je pokládán za mrtvého, uváděn za vzor v denním rozkaze a in memoriam vyznamenán titulem "hrdina Sovětského svazu". Astachov však sestřelení přežil. Když se vrátil domů, je vyloučen ze strany. Divák ihned poznává, že nepřichází přímo ze zajetí. Jako většina zajatců byl nejprve "prověřován" v internačních táborech. Mnohé sovětské vojáky stála tato "prověrka" život. Astachov se však vrací, ponížen, s uniformou bez vyznamenání a bez hodnosti. Všude, dokonce i mezi příbuznými, naráží na odpor. A tu přichází ke slovu mladá sovětská generace. Když Astachov začne uvažovat, že snad na osudu jednotlivce nezáleží a že nespravedlnost, již se strana na něm dopustila, byla asi historicky nutná, protestuje mladý muž, bratr Astachovovy nevěsty, že je nesmysl věřit, že všechno způsobil jen On, že On, totiž Stalin, všechny osvobodil a zachránil svět před fašismem: Ne, byli jsme zachráněni mým otcem, který padl, miliony otců a bratří. Také ty jsi jeden z nich. Pak umře Stalin a vše se obrací k lepšímu podle současné stranické doktriny. — Bude se tento film promítat také v Československu? A v nezkrácené a nezencenzurované podobě?

Tři básně

Gertruda Goepfertová

NA RUBU MÉHO DĚTSTVÍ

Na lici mého dětství temné jezero
po něm se procházejí černé labuť
já stojím opodál
na hlavě klobouček s lesklými třesněmi
lázeňská hudba hraje dál
a bují záhony bujného letoviska
Můj bratr bude kočím, až vyroste
řikal to prodavače z kožařského obchodu
smála se maminka nad novou kabelkou
Na rubu mého dětství zavřené divadlo
mi spoluherci nepřáli
nač kroje, cetky, ozdoby?
měla jsem hlavní roli hrát
zbývá jen zadržžený pláč
a strach, co bude dál

bude-li válka, stílení
zabijí-li také nám

kde je to bidélko na něž se usadit
je-li zem kulatá ve vzduchu průhledném

až zasypaná hlínou se nezeptám
bude svět dál?
očíma koho?
ústí kterými?

ANTIKVÁŘSKÝ TRH

Daleko od vykradené svatyně
kde kašpara nedělal
za churavé se přimlouval
odhaluje svatý Roch bolavé koleno

na odív svatému Rochu
který naproti odhaluje bolavé koleno
deset panenek Marii kraluje
nad potlučenými kříži
nad cínovým nádobím
nad opuštěným svatým Mikulášem
a zbytky zámecké nádhery
nad stádem patronů ohluchlých a oněmělých
nad vlnobitím postav zevlujících na umělecké předměty
daleko od vyprázdňených svatyní
kde nadarmo nestávají
ani gotičti
ani románští
ani barokní
vyzlacení
nebo nabarvení
svatí

ZÁŘÍ

Podzim mám z celého roku nejraději
září je můj měsíc.
Všude plno sušeného medu
a lákání.
Oplatky lípového listí se vdíli
na šedém chodníku
když jdu nakupovat.
Důvěrné slunce osvatozáří
i nesvaté.
Každému trochu pozlátka
jako na pouli.
Nemám si koupit školní sešit
na deník?
K básněni by mě svedla
švestková obálka a astry, hvězdy na zemi,
srdíčka na šípku,
bzukot zralých včel.
Ať kraj můj opustilo, co zpívá, švitoří a veselí se,
ptáci odtáhli,
mne země bere do klína,
hladí teplou rukou po vlasech
a domlouvá mi.
Je září, můj měsíc.
Otvírám selskou skříň,
bohatstvím nabitou,
upřimně malovanou.

KDYŽ VESMÍR . . .

Ivan Jelínek

Když vesmír náš, ten vesmír cizí,
ten vesmír zvon,
planoucí černoněmé hloži,
to přicházení, které mizí,
on nebes oko,
vesmír strom,
potrava na ted', zásoba na potom,
všech světů okov,
živě nás duši listovou nám píl,
lokal nás, pijavice z žil,
tekutost horkou duši našich.

Plný se valil,
tekutost všechnu i mě množe!
On nic. On pln. On poloprázdny.
V pupenců hroby si nás kladl:
že k poslednímu soudu jara!

Nás přesahuje, nedosáhl
neptán a neprošen.
K milosti modlen
vzkříšení nám odpřisáhl.

Hrnl se, valil:
mrmut, kal, skvošt.
Ta peřej vod,
ten semen svod
vždy přítomnějšť ja se vzdálil.

On zlato staré, neprošen
jasnil se i kalil;
strom strun,
lun klenot nenošen.

Ona vesmír:
Ta stydlivá, nám cudná,
v říji milující saň.
Jed náš, med nám, pro nás mléko.

On vesmír:
Pískaje na nás brčkem, cévkou

u nadhlavníku viděn nepotkán
tu srůstá s námi u dna.

Když vesmír:
Hluk, tma poddvojmá.
To modročerné žhoucí hloži.
Ten ohně sloup. Žár mrazu, svělla.
Vesmír oko. Ta láska stálic.
Vesmír: komět metla.

To vesmír náš:
Ten věčně cizí:
Prs dral se dychtivě k jeho ústům,
z poddvojně duhy její řízy.
Moc beránčí, sta ran, moc nezabitů
se zmitá.
Ještě žví tam v pustu.
V nevýslovnosti lože stehen:
vždy v cili!

Milový plesá. Zmilítký, smrti milý.
Před hady, lvy a před ostříží
ze smrti trásu plesá
mramor živý. Opět plane bílý.

Slou okov nabral nás
i s černi třpytu hvězd!
Slou okov, kov
vbjeni:

i ruce mé, i struny,
možnost pnění, naše křičování.

Mocnosti berty had!
Mocnosti kříže,
kou slov, léčí lásky čeřenem
Spasitel, Syn Boží, Ježíš
z rakví, lusků, ze skal za hady vedl
nás, mne, tebe:
smrti majetek,
koruny jeho trnové hloži červeně
kdysi. Ted' děti nebes

CENSURA v "Klasické" podobě v Československu neexistuje. Místo ní však jsou četné jiné instituce, které její funkci vykonávají sice méně nápadně, ale stejně důkladně. První zábrana je už v samém spisovateli, který nechce ztratit existenci. Druhou cenzurní institucí jsou nakladatelští letoři a třetí tak zvaní odpovědní redaktoři, kteří jsou určeni pro každou "nihu zvlášť". V případě knih vědeckých k tomu přistupují ještě t. zv. recenzenti, v tiráži uvedení jménem, kteří bdí nejen nad vědeckou, ale zvlášť i nad stranicovou úrovní publikace. Další cenzurní instituce mají celostátní povahu, ať už je to sdružení nakladatelství, nebo nedávno znovu ustavená knihovnická rada. Tato instituce vznikla roku 1955 jako paralela k neblaze proslulé ústřední ediční radě. Tehdy úřední zpráva pravila, že je to "poradní orgán ministra kultury pro zásadní otázky našeho knihovnictví". Ve skutečnosti však běželo o to, aby se ve veřejných knihovnách provedla další důkladná čistka. Následující táni, 20. sjezd, sjezd Svazu čs. spisovatelů a jiné události tomuto orgánu zabránily, aby svou činnost rozvinul podle plánu. Dokonce, dříve než jeho činnost ustala, musel nejprve odstraňovat, ná. př. z vězeňských knihoven, některé spisy Zápotockého, Ehrenburga a Stalina. Předloni, v rámci restaurace kulturního stalinismu — byla existence ústřední knihovnické rady obnovena zákonem 53 z 9. července 1959. Na jaře letošního roku měla tato nová cenzurní instituce konečně ustavující schůzi. Cistiť se bude! Ne však od Stalinistů. r

WILLY HAAS německý novinář a spisovatel z Prahy se dožil 7. června v Hamburku sedmdesátky. Spolužák Franze Werfela a přítel Franze Kafky, Maxe Broda, Pavla Eisnera a mnoha dalších pražských německých a českých spisovatelů, působil po první světové válce až do Hitlerova uchvácení moci v Německu, kde vydával jeden z tehdejších nejlepších časopisů *Die literarische Welt*. V té době vznikl jako divadelní a zvlášť jako filmový kritik. Jako scenarista patřil Haas k objevitelům hereckého umění "božské" Greta Garbo. Na podzim 1939 Haas emigroval do Indie, v jejíž armádě prožil druhou světovou válku. Pak žil krátký čas v Londýně a v posledních letech působil jako redaktor časopisu *Die Welt* v Hamburku. Vydal Kalkovoy dopisy Mileně Jesenské, monografii o B. Brechtovi a knihu svých vzpomínek *Die literarische Welt*.

Pseudokomunizmus

Karol Belák

Podstatnou časťou komunistickej propagandy je tak zvaný "boj proti fašizmu". Tento boj sa sústreďuje hlavne proti Západnému Nemecku. Ide tu o akciu, o ktorej rozmere, intenzite a organizovanosti nemá západný človek predstavu. V roku 1960 vysielal československý rozhlas približne mesačne asi 400 protinemeckých komentárov, reportáží, poznámok alebo správ. Prakticky každú hodinu bol poslucháč československého rozhlasu konfrontovaný so západonemeckým "militarizmom", "revanžizmom", s "nacizmom" alebo "neonacizmom".

Výkonným orgánom tejto propagandy nie je samozrejme len rozhlas. Podieľa sa na nej plánovite všetka tlač, masové organizácie, "Bojovníci proti fašizmu", "Obránci mieru", tiež škola, film, divadlo a celá oblasť kultúry. Ide o obrovskú a dlhoročnú kampaň, ktorou je napojená všetka propaganda, školenie, manifestácie, výchova a kultúra. Pred československé obecnstvo predstavuje komunizmus najčastejšie ako "bojovník proti fašizmu" a "záruka" proti jeho obnove. Dávajú si súdruhovia nesmiernu prácu, aby presvedčili Československo, že na druhej strane Šumavy číha "nový" Hitler, že sa tam do novej útočnej vojny srocujú esesáci, že nacizmus nie je kapitulou minulosti, ale faktom dneška a konkrétnou hrozbou zajtrajška.

Ulohou tejto kampane je samozrejme difamovať Západné Nemecko a celý Západ. Je tiež jasné, že tento komunistickej "antifašizmus" je prostriedkom na neutralizovanie protikomunistickej opozície alebo nálady a súčasne tiež na vytvorenie istej lojality medzi režimom a nekomunisticým ľudom.

Týmto sa však smysel komunistickeho "antifašizmu" a protinemeckej kampane nevyčerpáva. Zdá sa, že v hre nie je len mocenská alebo politická potreba komunistickej taktiky alebo stratégie, ale ešte viac snád' hlboká vnútorná potreba komunistickej sebazáchovy.

— —

"Fašizmus", ako mu rozumia komunisti, nie je nemeckou špecialitou alebo monopolom. Jeho vlastný význam je univerzálny. V rozšírení a doplnení starej leninskej formulky je dnes fašizmus "posledným štádiom kapitalizmu". Zbavený svojich trhov a možností ďalšej expanzie, pristupuje kapitalizmus "logicky" k násilným riešeniam fašistického typu.

Tak je — podľa komunistov — fašizmus kapitalizmu immanentný a ako latentná skutočnosť a hrozba všadeprítomný. Preto sa komunistickej propaganda len tak hemží fašizmami rôzneho druhu. Jestvuje podľa nej fašistická odroda Ku-Klux-Klanová, španielska, portugalská, grécka, juhoamerická, existuje kresťansko-demokratický "klérofašizmus" a sociálne-demokratický "sociálfašizmus". Celý nekomunistickej svet — snád' len s výnimkou menej vyvinutých oblastí — je doména fašizmu otvoreného alebo utajeného a zárodokového.

To je dnes v jadre politický obraz sveta, ako ho vidí komunizmus. Obraz pozostáva z troch naprosto odlišných a ostro rozdelených častí. Na jednej strane je absolútny "pokrok", na druhej potom fašizmus, v rôznych svojich formách, vývinových stupňoch, druhoch a poddruhoch.

Tvrdým jadrom tohto temného sveta je podľa komunistov Spolková republika. Predstavuje "fašizmus" v

najčistejšej a najvýraznejšej podobe, ako model a reprezentatívnu "pars pro toto"

Podľa komunistickej predstavy má fašizmus univerzálnu platnosť. Starý antikapitalistický alebo antiimperialistický mesianizmus bol doplnený, a — hlavne v Európe — takmer nahradený mesianizmom antifašistickým.

— —

Protinemeckú kampaň treba chápať v tejto súvislosti a perspektíve. Jej význam podstatne prevyšuje iba čiste mocensky-politické zábery, a cieľe komunizmu. Z odpovedá nielen potrebám komunistickej expanzie, ale dotýka sa súčasne najhlbších polôh komunistickeho sebazodovodenia a sebaoprávnenia. Komunistickej antifašizmus nie je iba prostriedkom na rozkladanie slobodného sveta, ale súčasne — a možno, že ešte viac — vnútorná potreba vlastnej sebazáchovy.

Od počiatkov svojej štátnej existencie pokúša sa komunizmus zapustiť korene v ľudskom vedomí, vypestovať "nového" človeka, konstruovať nové svedomie, nové hodnoty a nový "spoločenský poriadok". Je jedným z najhlbších tajomstiev komunizmu, že tieto snahy vcelku stroskotali. Komunistickej poriadok je naďalej iba donucovací poriadok a niet dost' náznakov alebo argumentov pre domnienku, že by sa to malo v dohľadnej budúcnosti zmeniť.

Nový "socialistický" alebo "komunistickej" človek sa nikde nedal vypestovať v kvalite a miere, ktorá by uspokojila potrebu. Komunizmus neuspel vo svojej snahe "zmeniť" ľudské vedomie; vedel ho len potlačiť, zatlačiť alebo zkarikovať. Na bežiacom páse odhaľuje oficiálna komunistickej výpoveď "nedostatočnú účinnosť" propagandy a "školenia", "vplyv buržoázneho zmýšľania a prežitkov", "poníženie obdivovanie Západu", "apolitickosť", "vytieranie očí", "dvojakú tvár",

“predstieranú lojalitu” a podobne. Len dôkladná a veľmi objemná kniha by mohla zachytiť stroškotanie komunistického “spoločenského poriadku” v celom rozsahu a plasticnosti.

— —

Komunistická ideológia nie je schopná lojalizovať ľudské vedomie a vyvolať v ňom mravnú inšpiráciu. Ideológia zostáva len ideológiou, to je umelou konštrukciou rozumu, ktorej je práve preto zahatený prístup do intímnejších oblastí vedomia alebo “objektívnu” a priznane berie tickú ideológiu o to viac, že ona sama sa označuje za iba “vedeckú” alebo “objektívnu” a priznanie berie človeka na vedomie len na okraji veľkých, “objektívnych” procesov historických a hospodárskych.

Ideológia samozrejme môže ovplyvniť človeka, ale len potiaľ, pokiaľ je sama “konkrétna”, pokiaľ naväzuje na skutočné potreby a pocity človeka. To však nie je prípad komunistickej ideológie, ktorá so svojím “dialektickým materializmom” alebo “demokratickým centralizmom” je čiste abstraktná stavba, ktorá oslovuje nanajvýš len niektoré sklony intelektu. Komunistická propaganda môže napríklad znádhernovať poštátnenie výrobných prostriedkov alebo trebárs vyššiu úžitkovosť dobytka, ale to všetko sú záležitosti technickej povahy, nič etický ideál a hodnota, ktorá by človeka inšpirovala k láske a oddanosti.

To isté platí pre všetky poučky, tézy a “ideály” komunizmu. Snaží sa propaganda nadať ich mravnou kvalitou, ale ony nenadchýňajú, nezapaľujú. Nechávajú dušu studenou. Preto ani po vyše štyridsiatich rokoch neexistuje komunistická “spoločnosť” v pravom slova zmysle, ale iba “poriadok”, potiaľne donucovací poriadok. Je vôbec otázne, či jestvuje nejaká “mravná záväznosť”, “presvedčenie”, “vieria” alebo “zodpovednosť” či “láska”, ktoré by pramenili v komunistickej

inšpirácii. Myslíme, že tomu tak nie je, a že si to komunizmus sám výborne uvedomuje ako najväčšiu slabinu a nedostatok vlastnej existencie. Odkázaný len na seba, komunizmus duchovne a mravne nevyžíja. V sebe samom nenachádza komunizmus dost’ duchovnej podstaty, pomocou ktorej by sympaticky prenikol do vedomia ľudí a legitimoval sa v ňom v najširšom a pravom slova zmysle.

Preto hľadá dnes komunizmus tak úsilne svoju raison d’etre pomimo vlastnej ideologickej oblasti. Pokúša sa o symbiózu s nacionalizmom a národným citom. Vypomáha si symbolami, formami a obradmi pseudo-náboženského pôvodu. Bojuje za “mier” akokoľvek je táto koncepcia ideologickejšie sporná. Zasaduje sa vehementne za “slobodu” koloniálnych národov, bez toho, že by pritom príliš spomínal diktatúru proletariátu. Napadá viac kapitalistické zlo, než chváli vlastné dobro. Bojuje za “svetovú revolúciu”, ale ešte viac proti démonickému sprisahaniu “fašizmu”.

Komunizmus je vždy súčasne pseudokomunizmom alebo “ersatzkomunizmom”. Nechcem na tomto mieste skúmať, do akej miery sú rôzne obsahy a formy pseudokomunizmu pretvárkou a taktickým zavádzaním, a do akej miery sa naopak — pod tlakom nezbytnosti — stali relatívne pevnou súčasťou komunistického vedomia. Aspoň toľko by tu však bolo treba pripomenúť, že prvé sa týka viac aparátu a vedenia, zatiaľ čo druhé viac rádového členstva. V tej miere, v ktorej sa komunizmus vzdáluje od tvrdeho stranického jadra a presúva do nás, v tej istej miere sa mení v pseudokomunizmus. Len v tomto prestrojení je schopný preniknúť do verejnej mynky a vzbudiť v nej sympatický ohlas.

Jeho vlastná existencia nestáči komunizmu na jeho sebazdôvodnenie. Potrebuje na to mýtické “temné sily”, ktoré sa nachádzajú pomimo

jeho vlastnej ideologickej oblasti. Intenzita, s ktorou komunizmus tie “temné sily” konštruje a “odhaluje”, nasvedčuje tomu, že tu ide o jeho vnútornú potrebu, ktorú považuje sám za nezbytný predpoklad svojej existencie.

Myslím, že tomu skutočne tak je. A je pravdepodobné, že sa problém chybujúceho alebo nedostatočného sebazdôvodnenia komunizmu časom ešte priostri.

Mýtus zlého kapitalizmu stratil podstatne na účinnosti. Už premena Sovietskeho svazu na vysoko industrializovanú spoločnosť musela priniesť so sebou “kapitalistický” ľudský typ. Sovietsky človek musí už preto byť nepomerne bližšie západnému štýlu myslenia a života, než bol priemerný Rus predrevolučný. Protiklad medzi priemyselným Západom a zaostalým starým Ruskom, s ktorého sa predovšetkým živil starý antikapitalistický mýtus, tento protiklad je objektívne prekonaný vývinom.

Tiež ostatné pramýty komunizmu stratili časom na pôsobnosti. Medzinárodný, všeludský pathos vybledol. Revolučný mesianizmus robotníckej triedy ustúpil na celej čiare zbožňovaniu produkcie. Starý etos slobody sa rozplynul v bezpodmienečnej straníckej a štátnej disciplíne. Chiliastický obraz rajskej budúcnosti sa zatemnil a naopak zlá “temná minulosť” sa vyjasnila.

Čo zostáva, je “antifašizmus”. Tento mýtus je relatívne účinný, a komunisti podnikajú všetko, čo je v ich silách, aby jeho účinnosť vystupňovali. Protinemecká kampaň je podstatná časť a hlavný prostriedok týchto snáh.

“Antifašizmus” je vedľa “antikolonializmu” najdôležitejšou formou pseudokomunizmu. K vôli “dialektickému materializmu” alebo “proletárskemu internacionalizmu” sa nikdy nezapáli ruská, poľská alebo československá myseľ. Proti fašizmu by

však tieto národy ochotne siahli i k zbrani. Komunizmus je v celom sovietskom bloku *menšina*, ale anti-fašizmus je *väčšina*.

Kde je nemožná názorová jednota všetkých len na základe komunistickej inšpirácie, tam sa tá jednota uskutočňí ľahko za predpokladu reálnej fašistickej hrozby. Kde komunistická ideológia pôsobí slabó, kde nevytvára presvedčenie a mravnú záväznosť, kde strokotáva ako právy spoločenský ideál, tam všade jej môže priskočiť v najvyššej núdzi na pomoc "antifašizmus" a preklenúť aspoň načas priepasť medzi režimom a ľudom.

Je to dnes hlavne fašistický mýtus, čím komunizmus nahrádza svoju nedostatočnú alebo nejstujúcu duchovnú podstatu. Tento nedostatok duchovnej podstaty je fakt. V jeho odčinení vidí alebo tuší komunizmus nezbytný predpoklad svojej existencie a prežitia.

Treba prinútiť komunizmus, aby odložil svoje antifašistické prestro-

jenie a znemožniť mu únik tiež do ostatných foriem jeho sebazodvodnenia. Pozbavený svojej pseudolegitimity, musel by sa komunizmus napokon aspoň pokúsiť založiť svoju existenciu na pravý duchovnej podstate, na shode s pravdou a s človekom. Keby to nedokázal, musel by so komunistický donucovací poriadok časom rozplynúť v neúčinnosti a v bezmocnosti.

Vykoreniť a zneškodniť antifašistický mýtus a iné mýty komunizmu nie je možné iba antipropagandou, výpoved'ou a svedectvom. Čo sa tu žiada, je silný demokratický etos a nekompromisná jednota ducha a praxe. Treba v rámci Spolkovej republiky i celého Západu uplatňovať najvyššiu politickú zodpovednosť, vyčistiť vlastné pole, pozbaviť komunistické mýty argumentov a živnej pôdy.

Kto to nechápe, pomáha komunizmu, a to práve na najslabšom mieste jeho dochovej a politickej existencie.

Mír, atomový pat, válka

Jan Vašek

Irský dramatik George Bernard Shaw jednou napsal: "*Národy jsou jako věšly. Nemožou zabijet, leda za cenu svého vlastního života.*" Shaw byl paciřista a ne každá věta, kterou o otázkách míru a války napsal, by mohla svět vyvést z dnešni krize. Někdy psal pro potlesk davů, jindy aby provokoval, a opět jindy, aby se vysmíval. V přirovnání národů dneška k včelám však vyjádřil pěkně a stručně naši situaci. Kdyby se některý národ pokusil pokoiřt, vyhladit a zabít druhý národ, vrhl by se sám do zkázy a spáchal by sebevraždu. Žítadlo je stejné smrtosné pro včelu i její obět.

Už několik let trvá atomový pat, nerozhodný stav nula nula, který nutí státníky, aby se pokusili gordické uzly politických otázek řešit rozleptáním a ne me-

čem jako dřive. Nebezpečí, které hrozí, přivede snad konečně lidstvo k rozumu a odstraní války, které se dřive zdály tak neodvratné, jako střídání ročních období. Tentokrát by však už po zimě války nenásledovalo automaticky jaro míru. Svět je tak malý, že by se celý změnil v jediné bojiště, jedinou frontu a posléze v jediný hrob lidstva. Leželi by v něm vedle sebe útočníci jako napadení, militaristé jako paciřisté, neutralisté ozbrojení jako neozbrojení.

Podle čínského historika, dr. Hu. Shina, se první odzbrojovací konference dějin konala v Číně roku 545 př. Kr. Rychle skončila, protože část delegátů si s sebou přinesla tajně zbraně. A od té doby každá další odzbrojovací a mírová konference přinesla v nejlepším případě pouze

oddálení války, a ne její definitivní odstranění. Mohli bychom říci, že všechny vlastně selhaly, ale že nynější jednání o odzbrojení a mír selhat nesmí. — Přirovnáme-li odzbrojovací konferenci, která se v Číně konala před více než dvěma tisíci lety, k dnešním jednáním uzelených stáld, mohli bychom říci, že tajnou a skrytou zbraní Sovětů je na těchto jednáních vždycky jejich "nět". Jím se dá terpedovat každý návrh a rozbit každá konference. A přece můžeme zjistit jakýsi pokrok v názorech. Kdežto Molotov ještě před několika málo lety cynicky prohlásoval, že atomové a vodíkové bomby mohou zničit jen civilizaci kapitalistickou, kloní se Chruščov k realističtějšímu názoru, že válkám se lze vyhnout. Rozumí se: protože je to nutné. Atomové bomby by zničily kapitalisty jako stalinisty. K tomuto přesvědčení ho jistě nevedla okolnost, že by byl menším komunistou než Stalinův oblíbenec, nýbrž úvaha o současném stavu vyzbrojení.

Tak jako za druhé světové války vyvinuly Spojené státy obrovské úsilí, aby předběhly Hitlera, o němž se domnívaly, že rovněž pracuje na atomové bombě, věnovala Amerika v posledních třech nebo čtyřech letech velkou intelektuální, vědeckou, technickou a hospodářskou energii na konstrukci jiné zbraně, která jejímu obrannému systému přináší stejně revoluční změny, jako atomová bomba před šestnácti lety. Jde o skupinu atomových ponorek, vyzbrojených raketami polaris s atomovou náloží. Tyto ponorky mohou hlídkovat ve všech mořích světa; jejich akční radius je prakticky neomezený, když trvání hlídky závisí pouze na vytrvalosti posádek. Několik ponorek s bateriemi atomových raket polaris nyní pravidelně hlídkuje pod většinou ledem severního pólu a je připraveno, aby v několika minutách provedlo na útočnickovi odplatu. Nemajd je žádný radar a nezníčí je žádný atomový koberec. Jsou menší než jehly v kupce sena. Teoreticky vzato by mohly zničit útočníka třeba až poté, kdyby dobyl celého světa a pořádal triumfální přehlídku na počest svého vítězství. Jsou rozhodujícím argumentem proti Molotovovu názoru, že by atomové bomby zničily jen kapitalisty.

Extrémní paciřisté se pokoušejí svět přesvědčit, že má jen dvě alternativy: *bud' být rudý, anebo mrtvý*. A doporučují úplné odzbrojení i za předpokladu, že by Sovětský svaz neozbrojil. Tento názor

je pošetilý a odporuje křesťanské morálce a zásadám humanitní mravnosti. Není hříchem jen krást, nýbrž i dávat příležitost zloději. A správně říká přísloví, že je to právě příležitost, která dělá zloděje. Možnému útočníkovi nesmí být dána. Kdyby klenotník vystavil své zboží ve výkladech, které by nebyly opatřeny silným sklem, kdyby nespouštěl v noci kovové žaluzie a nechal dveře svého opuštěného krámu otevřené, řekl bychom právem, že je blázen. A žádná pojišťovna na světě by s ním neuzavřela pojistku a naopak by mohl být trestán, protože svádí ke krádeži. Také neozbrojený neutralismus svádí k útoku. A svádělo by k němu rovněž nedostatečné vyzbrojení. Krajní pacifisté a krajní neutralisté jakoby lákali vraha: "Pojď a udeř mne!" Nikdo si nedělá iluze, že se v dnešní spleť situaci k dohodě o odzbrojení dospěje lehce a brzy. Ještě chybí řada

podmínek k vytvoření trvalého, definitivního a spravedlivého míru na celém světě ve svobodě a dostatku. Budeme však o kus dál, až se sníží nerovnost národů a států, až se ze světa odstraní ponižující hlad, až se postupně bude vyrovnávat nerovnost ve vzdělání, kultuře, životním slohu a jiných věcech, které teprve činí život snesitelným a lidským. Tato cesta není utopií. A jako největší západní průmyslové země v posledních dvou desetiletích v podstatě likvidovaly tzv. třídni boj tím, že daly všem svým občanům příležitost, aby žili v dostatku, tak se také z příštího světa odstraní některé největší příčiny boje mezi národy, až se pro všechny naskytne příležitost dostatku a rozvoje duchovní kultury na základě tohoto hmotného dostatku. Snad je tedy v této chvíli nejdůležitější, aby nikdo neztratil nervy a nevrhl se na svého protivníka jako věla, která zemře, když vypustila žihadlo.

venska vyučovat sociologii a udělal bych to velmi rád.)

Co je historický materialismus, který dnes v Československu jen politickou mocí, nikoli však vědeckými měřítky nahradil sociologii? Než se pustím do rozboru Klofáčovy práce, je třeba hned na počátku vytknout, že pro nás není měřítkem vědeckosti, zda vědecká práce podporuje progresivní či zpátečnické společenské síly (Klofáč, str. 9). Matematiky či biologie používal a zneužíval pro své cíle jak Hitler, tak Stalin. Věda se stala vědou jedině proto, že se usilovně snažila vymanit se z vědomé či nevědomé závislosti či případně politické nebo jiné služebnosti vůči určité společnosti, skupině, třídě nebo osobnosti. Tento proces není skončen ani dnes. Právě ve společenských vědách, o které nám půjde, kde problém závislosti na společnosti je mnohem hlubší než ve vědách přírodních, se v tomto úsilí dosud pokračuje. Poznání toho, že naše vědění je relativní, stupeň objektivitativy našeho poznání nesnížilo, nýbrž zvýšilo. Od Bacona, Descarta, Marxe, Einsteina, Freuda a Northropa až po všechny mé americké kolegy v sociologii, kteří se s takovým úsilím snaží objevit "nástroje" pro měření různých společenských jevů, vědci usilovali a budou usilovat o nejvyšší míru objektivnosti. Pro vědce empiricko-teoretických věd služebnost platí jedině vůči dvěma požadavkům: předně požadavku o evidenci a shodnosti se smyslovou zkušeností, a za druhé požadavku logického organizování pojmů, v nichž ona zkušenostní data vykládáme, či případně předvídáme. Obou požadavků lze aspoň relativně dosáhnout, jestliže se věda podrobuje kritice. Proto kdyby sociologové v Československu mohli dnes provozovat svobodně svou disciplínu, zlepšilo by se i poznání marxistických pracovníků. Zesnulý profesor Bláha se na příklad hned po válce pustil se svými žáky do výzkumu kulturních potřeb města Brna. Dat, která nasbíral, by mohl s prospěchem použít k plánování a k rozvoji míro rodné-

Materialistické pojetí dějin

Jiří Kolaja

Ve sborníku *Vám poděkování a lásku vám* (Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1960), který vydala filosofická fakulta university v Brně k 15. výročí osvobození Československa sovětskou armádou, se píše, že "mezi buržoazní sociologií a marxismem-leninismem nemohla existovat kontinuita vědecké a výchovné práce. Stará sociologie nemohla existovat ani jako zvláštní obor mimo rámec marxismu-leninismu" (str. 245). A v knize Jaroslava Klofáče a Vojtěcha Tlustého *Současná empirická sociologie* (Orbis, Praha 1959) se sociologie definuje jako zbraň buržoazie právě pro svou "zdránivou" objektivnost (str. 212). Naproti tomu však sociologie dnes již opět existuje jako samostatný akademický a univerzitní předmět v Polsku a v Jugoslavii. A sovětské delegace zase jezdí na mezinárodní konferenci sociologů a kupodivu se v září 1959 zúčastnila také asi desíctičlenná

čs. delegace světového sociologického kongresu v italské Strese.

Mám před sebou knihu Jaroslava Klofáče *Materialistické pojetí dějin. Základní problémy* (Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1959). Chci se jí zabývat ze dvou důvodů. Předně se tato kniha stále znovu ve svém výkladu historického materialismu vrací k sociologii a potýká se s ní. Druhý důvod je osobní: Vyučuji sociologii na univerzitě státu Kentucky a tento předmět jsem studoval jak u zesnulého profesora Bláhy na filosofické fakultě Masarykovy university, tak na chicagské a cornellové univerzitě. (Při své první návštěvě v Československu v létě 1956 jsem byl tamními úřady žádán, abych v Československu zůstal a pracoval. Nabídl jsem, že budu v Československu jako americký občan vyučovat sociologii jako hostující profesor. Chťel bych zde znovu opakovat, že jsem stále ochoten jít do Českoslo-

ho města kdokoli, národněsocialistický stejně jako komunistický národní výbor. Snad tady je také vysvětlení toho, proč (Klofáč, str. 18) zjišťuje, že se v poslední době v historickém materialismu objevily "spekulativní tendence". Klofáč žádá, aby se na příklad jen stále neopakovalo, že třídní boj je hybnou silou vývoje třídní společnosti, nýbrž aby se třídní boj studoval specificky v nových historických podmínkách. (Str. 34). Výborně, s tím sociologie může jen souhlasit! Na jiném místě Klofáč píše, že téže o zostřování třídního boje je neudržitelná (str. 19). Na str. 150 však tvrdí, že brutalita kapitalismu prý pokročila. Studenti v mém semináři by se s tím nespokojili. Chtěli by vědět, jaké má Dr. Klofáč pro své tvrzení důkazy. Vždyť třeba intenzita třídního boje se periodicky zvětšuje nebo snižuje. Jak to změřil, jakých indexů používal, aby získal důkazy pro svou tézi? Představme si, že brněnský národní výbor vydá vyhlášku, že třídní boj se zmenšil. Koná marxistický vědecký pracovník na filosofické fakultě v Brně svou povinnost vědce tím, že takové prohlášení přijme jako dokázanou věc, či se cítí vázán svým vědeckým svědomím a zvidavostí, a rozhodne se se svými studenty přezkoumat tvrzení městského výboru? Ať už jakkoli, kolega Klofáč žádá na stránkách 36-41 své knihy výzkum a sbírání dat o čs. společnosti. A k tomu mu můžeme jen blahopřát.

Co je tedy historický materialismus? Klofáč, odpovídaje na tuto otázku, se postupně zabývá dvěma hlavními problémy: předně je to otázka poznání, a za druhé je to problém příčiny společenských změn. Otázka poznání: materialisté operují známou teorií odrazu: Dělí skutečnost na dvě části: materiální základna a "vědomí". Materiální skutečnost časově předchází skutečnost zachycovanou a odráženu vědomím. Společenské bytí předchází společenské vědomí. Člověk tu už existoval, zápasil o svůj život a jednal, a teprve později si

uvědomoval svou existenci, svou lidskou problematiku.

S tím sociologie souhlasí. Mimočodem tento názor přijala taková většina vědců, kteří pracují v různých společenských vědách, že o tom vlastně nikde moc už dnes nemluví. Pokládá se to za problematiku 19. století, problematiku Hegela a všech filosofů společenského vývoje a pokroku. Co však překvapuje, je to, že se historický materialismus zde vlastně nedostal dál. Historičtí materialisté ovšem připouštějí, že vědomí samo pořád jen pasivně neodráží, nýbrž že si i aktivně vybírá z jevové skutečnosti kolem sebe. — Vztah mezi vědomím a okolním světem je dialektický. Proč se historičtí materialisté nepustili do dalšího výzkumu všech činitelů, které ovlivňují a podmiňují výběrovost vědomí? Dnes víme, že různé věkové skupiny, ženy i muži, lidé patřící k různým skupinám, lidé pracující duševně a lidé pracující tělesně, lidé, kteří mají strach, a lidé, kteří se cítí bezpečni, vidí svět v trochu odlišných perspektivách. (Dobry přehled o takových výzkumech je v knize Ivana Gad'ourka, *Kennissociologie*, een korte inleiding, Den Haag: Servire. — Dr. Gad'ourek, který dnes přednáší sociologii na universitě v Groningenu v Holandsku, je rovněž bývalý žák profesora Bláhy.)

Dělníci to však vidí ne tak, jak předpokládá historický materialismus, zatím co většina vědců komunistického hnutí, kteří přišli ze střední společenské třídy, to tak viděla, jak ukazují spisy Marxe, Lenina, Plechanova. Proč sociologové, kteří si podle Klofáče kladou za cíl "obhajovat kapitalismus" (str. 40), napsali třeba jen takové knihy jako "*Middletown*", "*Elmtown's Youth*", "*Community, Power Structure*", "*Power Elite*" (Robert S. Lynd and Helen Merrill Lynd, *Middletown: A study in American Culture*, New York: Harcourt Brace 1929; August B. Hollingshead *Elmtown's Youth: the Impact of*

Social Class on Adolescents, New York; John Willey, 1949; C. Wright Mills, *The Power Elite*, New York: Oxford University Press, 1959; Floyd Hunter, *Community Power Structure: Study of Decision Making*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1953) a desítky jiných, které se stěží dají nazvat obranou kapitalistického systému? A proč se historičtí materialisté prozatím nemohou pustit do výzkumu československé společnosti, výzkumu, který by jim pravděpodobně ukázal, (že se dělníci v národních podnicích dívají na jisté problémy řízení podniku jinak, než ředitelé národního podniku? (To jsem si ověřil na základě studií, které jsem podnikl jednak v Polsku, jednak v Jugoslávii. Viz mou knihu, *A Polish Factory: A Case Study of Workers' Participation in Decision Making*, Lexington; University of Kentucky Press, 1960, zvláště str. 116-133. Viz rovněž můj článek "*A Yugoslav Workers Council*", který vyjde v jarním čísle časopisu *Human Organization*.)

Klofáč by na to pravděpodobně odpověděl tak, že názory jednotlivých lidí, ať už dělníků či ředitelů způsobí, že "psychické pohnutky a motivy lidí zabřednou sociologa do nepodstatných souvislostí a vztahů, a příčiny celkového historického procesu mu zůstanou utajeny" (str. 29. Na str. 196 však Klofáč zase připouští, že "neuvědomělě představují postoje a zájmy lidí ve společenském vývoji často hrají důležitou úlohu"). Rozhodující je podle historického materialismu poznat objektivní proces, který probíhá mimo vědomí lidí a který Klofáč zachycuje s pomocí sedmi pojmů: 1. společenské bytí. 2. materiální život společnosti. 3. materiální vztahy. 4. materiální stránka. 5. materiální podmínky. 6. výrobní vztahy. 7. výrobní síly.

Nebudeme zde čtenáře zatěžovat definicemi těchto pojmů, neboť se částečně překrývají. Klofáčovy se nepodařilo je vyjasnit. Podle našeho názoru Klofáč jednu z hlavních tézí

historického materialismu nijak nevyjasnil: téze o "samopohybu výroby" (str. 188) je spekulativně odvozená z Hegelovy filosofie, ale ne z vědeckého výzkumu. Protě Klofáč na jednom místě může říci: "Způsob výroby materiálních statků je nezávislý na společenském vědomí" (str. 98-99), a na druhém místě může tvrdit, že "výrobní vztahy nejsou absolutně nezávislé na lidském vědomí" (str. 109). Proto Klofáč váhá, kam má zařadit vědu. Je to součást společenského vědomí, či součást materiálního života společnosti? Nakonec to řeší takto: "Rozum, vědu a výrobu nelze od sebe oddělit, tak jako nelze od sebe oddělit vědomou a výrobní činnost lidí. Protiklad mezi vědou a výrobou je tedy relativní a absolutně možno jej chápat pouze ve významu gnoseologickém" (str. 185). Kdyby se Klofáč dokázal osvobodit od hegelovské dialektiky, nemusel by se potýkat s takovými pseudoproblémy a zavádět spekulativně protiklad mezi výrobou a vědou. Jaké jsou zde rozpory? Kritický čtenář nakonec objeví víc rozporů v Klofáčových definicích, než ve světě jevů, násilně strkaných do třířázové pojmové kazajky obdivovatele pruského státu.

Zmíňme se teď jen krátce o druhém hlavním problému historického materialismu, totiž o příčinách změn ve společnosti. Klofáč zde je mnohem blíže sociologii, než v teorii protikladu poznání. Že růst obyvatelstva je určován celou řadou činitelů, a ne jen jedním faktorem (str. 162-163), je dnes obecně přijato. Že některé společenské instituce mají "blíže" k ekonomickým institucím ("ekonomická instituce" je sociologický termín, Klofáč ho používá), kdežto jiné "dál", by dnes sociologie také nepřipustila. Klofáč je si však hned jist, že náboženství je přímo spjato s hospodářstvím, kdežto umění je hospodářství vzdáleno. Jak však potom vysvětlit uměleckou tvorbu takového Gorkého, Wolкера a jiných umělců

komunistického hnutí? Zde je třeba víc skutečného výzkumu, přesnější a řekněme "descartovské" definice těchto pojmů, které se vztahují k jevům příliš složitým. Potěšitelné je, že Klofáč dospěl již k poznání, že na příklad atomová fyzika není třídní vědou (str. 214). Méně potěšitelné je však zase opačné tvrzení, totiž, "že cestu duchovního vývoje je možno vysvětlit jen pomocí ekonomiky" (str. 175. "Jen" podtrhl J. K.) Proč jen to "jen"? Nedá se hodně věcí objasnit třeba v malířství tím, že se studuje vliv jedné malířské školy na druhou? Vždyť sám Klofáč si na jiném místě uvědomuje neurčitelnost takové pozice, když říká: "Hudební historik by se učil směsným, kdyby chtěl Beethovenovu hudbu vysvětlovat pouze z ekonomiky jeho doby" (str. 207).

Jak známo, v teorii příčin historických změn historický materialismus pokládá ekonomického činitele za příčinu hlavní. Potíž při kauzálním výkladu společenských změn je však v tom, že i historičtí materialisté připouštějí působivost ostatních, neekonomických činitelů. "Nakonec se to řeší tak, že se ekonomický činitel definuje jako "konec konců" ten nejdůležitější" (str.67 a jinde).S vědec-

kého stanoviska taková nepřesná definice je neuspokojující.

Zdá se tedy, že historický materialismus se od dob Marxových a Engelsových nedostal daleko dopředu. Je to tak, jako kdyby se žáci učili chemii z učebnic napsaných v roce 1848. Historický materialismus, jak ukazuje práce Klofáčova, nedokázal ani přesněji vymezit pojem ekonomického činitele, ani nezpřesnil výklad kauzálního vztahu mezi ekonomickým činitelem či institucí a jinými společenskými institucemi. Klofáč mluví ve své práci také o zaostávání společenského vědomí za rozvojem techniky, tedy o teorii, kterou v Americe přesněji a specifičtěji zpracoval zesnulý William F. Ogburn. Zdá se, že tato téze se dnes dá aplikovat na historický materialismus v Československu. Společnost s plánovaným hospodářstvím, s prudkým rozmachem průmyslu, který dnes v Československu probíhá, potřebuje vědu a ne spekulaci, potřebuje data a důkazy o tom, co se v československé společnosti dnes skutečně děje, aby se růst a rozvoj společnosti mohl plánovat účinněji a přiměřeněji, a ne podle oka s pomocí logicky protikladné a nevyvíjející se filosofické teorie, již historický materialismus dnes je.

Sestero kritických poznámek

Kolářův nový román

František Listopad

Antičko-křesťanská moudrost praví, že netřeba nosit sovy do Athén jakož dřív do lesa. Jana Kolára. nebudeme tudíž čtenářům *Zápisníku* představovat. (1)

Právě jsem dočetl jeho druhý román, psaný rovněž francouzsky. A bez historického odstupe, úmyslně bez jakéhokoli soustavnějšího kritického systému, nikoli snad z nedůvěry ke kladům psychologické kritiky či osvíceného impresionizmu nebo strukturálizmu a nestrukturálizmu,

případně sociologické ba, fenomenologické kritiky, příčinám pouze hrst předběžných poznámek pod bezprostředním vlivem četby. Bude na dalších, aby tyto poznámky případně prohloubili, přehodnotili a usoustavnili. Nakonec. co je to kritika? Možná, že nic jiného leč více méně objektivizovaným ospravedlněním subjektivního vkusu (výjimku tvořili snad jediné strukturalisté první generace; byla však jejich kritika kritická? rozeznávala?

nebyla pouze rozbořem matérie a jejího sdrůžování?). — Ale to by byla, jak říkal Kipling, už jiná povídka.

* * *

POZNÁMKA PRVNÍ: Kolár, jak jsme se již zmínili, psal svůj román francouzsky. Než se podíváme tomuto zajímavému fenoménu na zoubky, připomeňme, že autorova francština je bystrá, virtuózní, až do té plynulé nedbalosti; ano, až do té módní plynulé nedbalosti, kterou píší mnozí současní francouzští autoři. Kolár, s mnoha roduvěrnými Francouzi, skoro hřeší na virtuózní znalost mluveného a tedy občas nejemného a blópláhného jazyka, neschopného diferencovat popis od dialogu a jednotlivé osoby. Tato Kolárova lingvistická přízpusobnost je k jeho oti i necí. Abychom si dobře rozuměli: ona *hovorovost* je či může být stylem (2). A Kolár této francštiny jako stylu, jako kompozičního prvku, užívá s velkým mistrovstvím. at' už je to mistrovství vědomé či instinktivní. Fakt, pozoruhodný u Francouze, o to obdivuhodnější u cizince. V čem však Kolár v této souvislosti ztroskotává, respektive, kde vězí nedomyšlenost jeho stylu? Tato perfektní francouzština, francština dialektická a pojmová, není s to vyjádřit jistou atmosféru a určité situace, které jí nejsou vlastní. Nezapomeňme, že Kolárův nový román je opět hluboce emigrantský, a at' se odvíjí v černé Africe, at' se odehrává v horečné Paříži či ve mlýncích Spojených států, je knihou českého stesku. Kolárova "chandra" je arci moderní, rytmovaná, skoro bychom řekli hotovaná (viz hot-jazz); ale pod tímto břešným kolorem se skrývá palčivé hledání; hledání ztraceného času? hledání hlubiny bezpečnosti? — Nešel bych snad tak daleko. Kolár spíše touží indentifikovat dobu a pocit, kdy věci se shodávají se světem, kdy vše bylo tedy autentické, tudíž nevinné.

Mladý český emigrant Tony je ženat s Francouzskou. Česká emigrantka Iva, Tonyho přítelkyně z dětství a jinoství, je provdána za Američana. Proč Tony Ivu hledá? hledá a nachází? nachází a zase ztrácí? Proč je odsouzen k cyklu hledání, nalézání, ztrátě, k hledání . . . Je typické, že román, byt' se poslední kapitola nazývá "epilogem", a i když by tomu patrně autor velmi rád uvěřil, nekonečí. — Iva telefonuje Tonymu, aby s ní znovu ujel. Tony to ví: nejde k telefonu. Telefon dozvoní. Rozespálá Fran-

cina, Tonyho žena, se ptá, kdo telefonoval. Tony odpovídá, že to byl omyl. A romanopisec vkládá Tonymu do úst: "Lháť, jak je to jednoduché! Lhal jsem však doopravdy?" Otázka zůstává otevřena, neboť Kolár ví, rád či nerad, že Tony lhal. Nebyl to omyl, co se stalo mezi ním a Ivou. Pokračování přístě, za poslední stránkou knihy. Že Kolár Tonyho hledačství správně vyčítal a pochopil, je vidět z toho, že se bál z Ivy učinit psychologicky aktivní osobu. Kdyby Iva byla něco chtěla, stala by se pouhým Tonyho blížencem: Tonyho odrazem v sukňích; a to se Kolárovi, a po právu, kompozičně nelíbilo. Taková situace by byla totiž tématem zcela jiné, trubadúřské knihy. Proto je Iva literárně mrtvě zrozená, pouhým komparesem, doličným předmětem Tonyho fixace, psychologicky samostatně neexistující, vyznačující pouze jistou barvu citové smyslnosti, kterou ji Kolár nadal.

Avšak vraťme se, odkud jsme vyšli. Tam, kde je román nejsilnější a nejpatečičtější, ona detailně běžná francouzština Kolárovi nestačí. Kuřhá, někdy i s dávkou vulgaritry vzhledem k patožu, za vnitřní realitou. Tu nevyjadřuje ani větami a slovy, ani mezi řádky. A jestliže jsme přece na onu realitu citliví, tož proto, že Tony je velkolepá postava lyrického dobrodruha, která zde přerostla vlastní text. Bratrsky mu rozumíme. Snad mu tak porozumějí i ti, kteří neznají obsah slova exil.

* * *

POZNÁMKA DRUHÁ: již ve svém prvním románu Kolár prokázal značný smysl pro epický spád. Nový román je v tomto ohledu dalším krokem vpřed; nedbá toliko na intenzitu epického děje, ale dává mu osobitý, rychlý rytmus, filmové jej stíhá a montuje, slovem: prokazuje zde více odvahy, rafinovanosti a zkušenosti. Avšak tak jako v románové prvotině, i zde, i když citelně méně, epiku a její kadenci přerušuje. V La Monnaie de retour (Zpáteční lístek? Drobné zpátky?) příliš mudroval o situaci černochů v Kamerúnu a pokud už takové mudrování rozpačité rozdělil na hlasy, mluvčí byli nepřesvědčiví (filmová skupina). I v Nouveau venue (Nově přichází? Nováček? Pan Novák?) tu a tam autor cítí nutnost vysvětlit, háře, vysvětlovat, komentovat; nejen, že tak přerušuje hudebně-filmový rytmus, ale občas zabředá do jalovosti, rávních floskulí, do ne-

obratnosti toho, který toho náhle ví a cítí méně než postavy, jež vytvořil a kterým dal skutečný život.

Je nutno dodat, že mnohé pasáže, ba, celé kapitoly, nehřeší na tento zlozvyk bývalého esejisty; jsou beze zbytku, čisté.

* * *

POZNÁMKA TŘETÍ: právě jsme řekli, že román má osobitý rytmus; snad by bylo vhodnější užít termínu metricky. Rytmus si totiž vyžaduje týž základní materiál nebo alespoň přísně stejný náhled na rozličnou látku. V Kolárovi novém románu tomu tak vždy není. Ličí New York zkratkovitou, moderní reportáží (ostatně znamenité stránky knihy); když však Tony hledá v téže peklíčku ztracenou Ivu, z filmové stručnosti přeseďlá na expresionistické halucinace, se vši symbolikou a příslušným výrazivem, chudším o to, že se nedovede zbavit, jak jsme již podotkli, monotónního hovorového jazyka. Onen new-yorský expresionismus nám ostatně připomene Hostovského román Cizinec hledá byt. Jindy zase moderně pojatou reportáž autor dramaturizuje jako např. v jiné pozoruhodné scéně rozblácených afričských cest necest. Atid. Tento rozličný přístup k různé matérii je ovšem přístupný, ale vyžaduje, aby se otevřeně hrálo na strunu mnohosti, plurarity (Dos Passos, Sartre). U Kolára tomu tak není; všemi scénami prochází jeho Tony, stále týž, vytvářale, tvrdosťjící, permanentně svůj. Avšak nevyskúje okolnostem svůj charakter, svou vízu, a také okolnosti neproměňují Tonyho. Z tohoto stanoviska se kniha rozpadá na stylisticky nesourodné epizody. A Tony je vyřčen před závorkou.

* * *

POZNÁMKA ČTVRTÁ: Ne všechny postavy jsou plnokrevné. Často vedlejší postavy mají více síly než ty, o které autor, zdá se, velice pečuje. Zejména obě ženy zanechávají po sobě jisté prázdno, jistě neúmyslné, pokud se týče Tonyho zákonité choti, Franciny. (Odstaveček opilého popisu jejího dítčívho pokoje nám o ní řekne víc než milostná scéna nebo new-yorské zoufalství). Ale, jak jsme již řekli, jiné postavy, kromě, samozřejmě, Tonyho, nám nevymizí tak snadno z paměti: Tonyho tchán, americký manžel Ivy, oba reportéři Svobodné Evropy, i jini.

Nicméně žádné z podstav (snad kromě bás-

nika s dýmkom a whisky), a ani Tony, neprozrazujú nic z toho, že ne samým chlebom a dejem, pádícim kupľedu, živ je človek; nikdo z nich nedáva nahľadnúť, že by existoval ešte nejaký iný rozmer, nazveme jej pro stručnosť metafyzickým, bez ktorého není psychologické a existenčné plnosti. Jsem presvedčen, že Tony p'řed námi skrývá své tajemství; což je jeho nervózní hledání něčím jiným než básnickým bojem za absolutno? Budíž, at' nám skrývá, co libo; respektujeme "secretum meum mihi". Jenže Kolár činí vše, aby nám tuto luži skrývané, kterou maně vyvolává celou existenční sublimací hlavního hrdiny, zničil; jaký přísný cenzor. A proč?

* * *

POZNÁMKA PÁTÁ: bili bychom jí rádi přeskočili, ale protože se jev opakuje, jsme dlužni Kolárovu vážnému nadání říci nepřijemnou maličkost. V jeho prvním románu počáteční stránky připomenuly začátek Greenova románu *Jádro věci*. V románu posledním Tonyho americký útek s Lvou opět připomíná, alespoň v jistém směru Nabokovu *Lolitu*.

POZNÁMKA ŠESTA A ZÁVĚREČNÁ:

není vlastně poznámkou. Chce jen říci, že ti, kdož viděli v *La Monnaie* de retour pouze úspěšný románek, kterým ostatně v mnohém ohledu také byl, podcenili to, co už tehdy knihu odlišovalo od běžného literárního zboží: to jest, skutečný epický dech, nezatížený lyrizmem, dále vitální obratnost a štedrou životní zkušenost, a konečně to, co je nejpůsobivější a z čeho může učinit Kolár svou sílu, své vidění světa: nazval bych to naivním, nevinným cynizmem. Či cynickou nevinností. I když Kolár formálně pokračuje vyslanými cestami, v tom je nový a moderní. *Duben 1961*

1) Jen pro bibliografický pořádek: Jan M. Kolár vydal české eseje, *Listy němému příteli* (1955) a *Otázky české tradice* (1957), obě péčí Sklízne Svobodné tvorby; Jean Kolar vydal francouzsky román *La Monnaie de retour* (1959), přeložený meztím od několika světových jazyků, a nyní román *Le nouveau venu* (1961), oba v Julliardově nakladatelství. 2) Přesvědčili jsme se o tom např. románem Simone de Beauvoir "Mandarins".

Zamyslenie nad osudom davistov

Imrich Kružliak

Pred desiatimi rokmi vyvrcholila na Slovensku ťaženie proti tak zvaným buržoáznym nacionalistom v Komunistickej strane Slovenska a menovite proti vedúcim činiteľom skupiny *Dav. 30.* marca 1951 zasadal v Bratislave aktív spisovateľov — komunistov, kde do jedného hrnca hodili všetko: Slinga, Svermovú, Clementisa, Husáka i Novomeského. Počiatkom roku 1951 v ťažení proti Clementisovi, Husákovi a Novomeskému asistoval ešte aj Slánsky a Baštovanský. Z nich Slánsky neskoršie sám bol zatknutý ako špión a skončil na šibenici a Baštovanský ušiel podobnému osudu samovraždou.

V krátkom pohľade na toto hanebné obdobie všimneme si najmä útokov, ktoré českí a slovenskí stalinisti vrhali vtedy na hlavy davistov. Po likvidovaní politikov Slovenského štátu, mladšej ľudáckej generácie, pokiaľ sa nepridala ku komunistom a šla s Demokratickou stranou a politikom Demokratickej strany pokiaľ zostali doma — prišiel teraz rad na samých komunistov. Podľa pravidla: *revolúcia požiara vlastné deti*, komunistická revolúcia po dvoch rokoch svojho víťazstva v ľudovodemokratickom Československu siahla na Slovensku na všetko, čo malo slovenský akcent a čo politicky a kultúrne niečo znamenalo. Všetko, čo bolo od rokov v očiach slovenských komunistov pojmom stalo sa odrazu obeťou útokov, čistky a likvidácie. Na pranie sa dostali mená: Clementis, Novomeský, Husák, Šmidke, Horváth, Okály, Holdoš, Poničan, Falt'an, Bakoš, Matúška, Chorváth, Tatarka, Mináč, Dedinský a celý rad iných. Široký, ktorý nevedel ani poriadne po slovensky, s vedúcim kultúrno-propagačného oddelenia ÚV KSS Júliom Šafránkom stal sa hlavným sudcom tých, ktorí právom mohli byť považovaní za predstaviteľov slovenských komunistov.

Minister štátnej bezpečnosti Kopřiva v súvislosti s túmito čistkami pred Šborom štátnej bezpečnosti v Bratislave povedal, že "výstavba socializmu v Československu podlieha rovnakej zákonitosti ako výstavba socializmu v Sovietskom sväze". Pre-

tože Stalin buďoval socializmus v SSSR čistkami a popravami, jedine takto dovolil Gottwaldovi a Širokému buďovať socializmus aj v Československu. A pretože primitívni a nepopulárni vodcovia videli vždy svojich úhlavných nepriateľov v inteligentných a obľúbenejších ľudoch — tak siahol aj Široký na Clementisa, Husáka a Novomeského.

Do prúdu nasadili celý aparát strany. Podľa slov, akými Široký a jeho prísluhovači zatracovali ľudoh, komunistov ako oni, len vzdelanejších, často s akademickým titulom a národne uvedomelých; by sa dalo súdiť, že tu ide o najstrašnejších vyvrhel'ov, akých kedy slovenský národ mal. Vskutku tu len horší zločinci súdili zločincov menších.

Uvedieme niekoľko príkladov, ktorými stalinisti odkrivali "zločineckú" tvár davistov. Skupina *Dav* mala vraj "nepriateľský postoj k marxizmu-leninizmu. Davisti . . . celou svojou poéziou i článkami propagovali buržoázy nacionalizmus a kozmopolitizmus." Boli to vraj sympatizanti s trockizmom, Bucharinom a Radkom, buržoázní nacionalisti, malomešt'iacki radikáli, poraženci, kapitulanti, mrzki demagógovia, urážliví naturalisti, demolizátori, štrukturalisti, pestovatelia formalizmu, bezzásadisti, oportunisti, pornografickí básnici, agenti buržoázie, sabotážnici a záškonníci, intelektuálni anarchisti, dekadenti, zradcovia, protičeskí šovinisti, spojenci ľudáckej a lettrichovskej reakcie, advokáti surrealizmu, kavierskí estetí, agenti anglo-amerického imperializmu, individualisti, umeleckí aristokrati, rozvratníci, hanovatelia pokrokových tradícií atď.

Davisti vraj "svoju záškodnícku činnosť uskutečňovali podľa trockistickej praktiky: zasahovať na najcitlivejších miestach . . . Neváhali pritom použiť i najhnusnejších metód od ideologického mätenia a kapitulantsva počínajúc, cez sabotáž a záškodnícku činnosť v Slovenskom národnom povstaní, keď cynicky ako agenti slovenskej buržoázie snivali o uchovaní Slovenského štátu v rámci protisovietskej stredoeurópskej federácie, až k

potupnému znemožneniu záchrany vedúcich súdruhov nášho robotníckeho hnutia". Siahli pritom tak ďaleko do minulosti ako sa len dalo.

U Clementisa bolo odrazu zločinom, že v júni 1932 na sjaзде mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach postavil sa s mladými agrárnikmi a ľudákmi "jednomyselne proti centralizmu a zásadne za autonómiu". Ďalej, že roku 1936 na sjaзде slovenských spisovateľov v Trenčianskych Tepliciach povedal, že u nás "nebolo slovenského meštactva", že "sme všetci Slováci v dobrom i zlom"; že roku 1939 kritizoval Stalinov pakt s Hitlerem a že v svojich londýnskych prejavoch počas vojny vystupoval ako "advokát anglo-amerického imperializmu", pre ktorého nie "Sovietsky sväz, mohutná krajina oslobodených robotníkov a ral'nikov, ale imperialistická Amerika so svojou gangsterskou politikou je hlavnou nádejou". Bolo zločinom, že Clementis do londýnskeho rozhlasu povedal, že "nieť krajiny na svete, s ktorou by Slovensko bolo sviazané toľkými rodinnými sväzkami ako s Amerikou . . . Jedna tretina príslušníkov slovenského národa žije a pracuje a teraz sa chystá k boju v Amerike — za slobodu svojej krajiny a tým aj za pomoc svojmu národu. To všetko náš ľud doma vie, pozná nevyčerpatelnú silu Ameriky". A zločinom bolo i to, že Clementis ako zástupca ministra zahraničia československého štátu na pařížskej konferencii štyroch mocností roku 1946 chránil záujmy československé a nie záujmy sovietske, ba že sa o tom odvážil ešte aj hovoriť v zahraničnom výbore ústavodarného zhromaždenia v októbri 1946, kde vyhlásil: "nemohli sme hlasovať za niektoré návrhy, zastávané spojeneckou delegáciou Sovietskeho sväzu, lebo sa nekrlili s našimi záujmami".

Dr. Gustav Husák bol všeobecne považovaný za žiaka Dr. Vladimíra Clementisa. A keď sdišli učiteľa museli súdiť aj žiaka. Najmä, keď obaja stáli v ceste širokého ambíciám a komunistickým centralistickým plánom. Tak bolo Husákovým zločinom, že sa odvážil napísať, že "Clementis bol nesporné najvýznamnejšou osobnosťou slovenskej časti československej emigrácie v Anglicku" a že roku 1948 vraj "v zúrivom nacionalistickom ťažení proti českej robotníckej triede, proti bratskému českému národu a proti súdruhomu Gottwaldovi" napísal: "Slováci sa môžu medzi sebou žrať" o

hočico, ale o svojej národnej existencii majú názory a stanoviská jednotné a úplne pevné". Ale Široký na zasadnutí ÚV KSČ vo februári 1951 v Prahe šiel ešte ďalej a vyhlásil, že "Clementis, odhalený ako dlhoročný špión a škodca v službách francúzskych, so svojimi nacionalistickými spojníkmi Lacom Novomeským, Gustavom Husákom a spol. zosnoval nový slovenský separatistický program a kul pikle smerujúce k odtrhnutiu Slovenska od Československej republiky".

U Novomeského, Okályho a Poničana sa stalinistickí žalobcovia sústredili zväčša na takzvané umelecké a kultúrno-politické úchyľky, ktoré však boli tak isto "zločinom" ako úchyľky politické alebo zrada a špionáž, ktorej sa vraj dopustili všetci vedúci davisti. U Novomeského bolo preto zločinom, že hlásal: "Úzky rámec funkcie literatúry byť vždy a každodenne len revolučnou je príliš jednostranný", alebo že hovoril, že literatúra "nesmie byť slúžkou každodenného triedneho boja"; že poslanie literatúry v zovietskom živote kritizoval slovami: "Neveríme, žeby tzv. pravdivý popis životných osudov nového človeka mohol vyjadriť báseň a dramu jeho života", že bol už dávno kritický voči socialistickému realizmu a že ho charakterizoval slovami: "Osud onoho realistického prúdu, ktorý si nedávno dal meno socialistického realizmu nie je v našej literárnej situácii nepodobný žalostnému Wolkerovmu ohlasu v slovenskom básníctve. Ani najlepši naši autori . . . nepovedali ním nič viacej, než čím socialistický realizmus našinál svoju reč". A zločinom u Novomeského bolo i to, že roku 1936 volal: "Treba nechať previať Slovensko veľkými, opravdu ľudskými ideovými prúdmi sveta a ich najrozmanitejšími sňazienami kultúrnymi . . . Ľudská kultúrnosť západu a ona východná kultúra stanú sa dnes—zajtra i v bežnom chápaní totožným pochopom"; že v tom samom roku na sjaзде slovenských spisovateľov zastával stanovisko, že "duch lieta kde chce". Obžalovávajú ho aj za to, že roku 1939 prijal stanovisko, ktoré hlásal E. B. Lukáč v Tvorbe a Ján Smrek v Eláne a ktoré Nové slovo vyjadrilo slovami: "Nebudeme sa nezmyselne ruvať pre jeden umelecký smer. Literatura malého národa neznesie taký luxus." Ale zločinom bolo uňho aj to, že ako básnik chápal "krásno" esteticky a že hovoril: "Krásny je obrad a beda básnikom i pu-

bliku, ktoré ju takto neponíma." Oveľ horšie však bolo, že aj roku 1945 sa odvážil o našej kultúrnej orientácii hovoriť takto: "Uvedomujeme si veľmi jasne, že keď aj plnou vôľou nášho národného a kultúrneho bytia prináležime k Východu, nechápeme jednoznačnosť našej kultúrnej orientácie ako jednostrannosť a náš ďalší vývoj je otvorený oplodňujúcim vplyvom z ktorejkoľvek strany." A že aj roku 1949 nechápal zákonitosť umenia politiky, ale hovoril: "Umenie má nepochybne svoju vlastnú zákonitosť. Rozvíja sa, dopracováva sa k novým a novším výrazom, k novej a novej svojej podobe vlastným zákonom, zákonom umenia samotného."

U Okályho siahli takisto ďaleko do minulosti. Zločinom vraj bolo, že na sjaзде slovenských spisovateľov roku 1936 v rozprave povedal: "My vieme, že Marx a Engels svojím revolučným odbojom pomáhali utláčať revolúcie druhých národov". Ale rovnako za zločin považovali aj jeho slová: "Konečne vidíme, že ľud, robotník, inteligent i mešták chce sa zabávať a preto nemôžeme stále robiť literatúru s určitou vyhnanou tendenciou". Okályho vyhlásili za náboženského kverulanta, lebo v básni "Kedy zavoniť" z januára 1943 sa odvážil napísať:

*keď pomsta výska v oblakoch krvi
a nárek zapáľuje strechy
Ježiši Kriste
kedy zavoniť sneženka tvojho úsmevu
láska
a dúha bratrstva rozklenie sa nad
srdcami ľudí
v rehoť smrti . . .*

Zločinom uňho bolo ďalej, že hlásal, že "nemôže jestvovať len výlučne bojová kultúra", že niet len "spoločenského", ale že je aj "biologické tvorenie" a že v "Bohu vidieť krajší zrajčok a kotvu večnosti". Keď "bojujúci vlastenci fašizmom porobených národov obracujú svoje zraky k Moskve" z Okályho sa vraj stal "pokorný baránok boží". A musel tak vraj skončiť preto, lebo "nikdy neveril robotníckej triede a Sovietskemu sväzu" a lebo to vraj "s revolúciou nikdy nemyslel vážne".

Poničana obvinili stalinisti tak isto z protičeskeho šovinizmu a najmä zo zrady na postani za to, že v jeseň 1944 podpísal manifest slovenských spisovateľov, v ktorom títo vyhlasovali: "Zavrhuje každý pokus, ktorý chce stavať akkoľvek hrád-

zu medzi Slovákmi. Prejavujeme nezlornú vieru v život a budúcnosť slovenského národa, vyznávame jeho osobitosť a tým i jeho prirodzené právo na vlastný štát. Nijaké násilné zásahy nemôžu meniť na tejto našej prirodzenej základni". V poézii bol vraj Poničan "rozžúreným malomeštiakom", "blúznivým, ba až šialeným nadšencom revolučnosti!" a jeho poézia vraj slúžila "malomeštiackemu anarchizmu a radikalizmu" a nie "ozajstnej proletárskej, socialistickej revolúčnosti".

Z davistov Clementis, Novomeský a Okály boli postavení pred súd a odsúdení. Clementis bol odsúdený v Prahe na smrť a tam aj popravený. Husák, Novomeský a Okály, spolu s inými, boli súdení v Bratislave. Podľa toho, ako sa ku ktorému už predtým prejavovala Širokého nenávisť, vyzneli aj rozsudky. Clementis skončil na šibenici, Husák bol odsúdený na doživotie, Okály na 18 a Novomeský na 10 rokov väzenia. Jediný, kto pri týchto čístkach vyšiel so suchou kožou bol Ján Poničan. Služby, ktorými sa však musel za to odvdakať strane, boli a sú nedostojné básnika.

Keď sa dnes, po desiatich rokoch, zamýšľame nad osudom davistov, jedinej intelektuálnej slovenskej skupiny, ktorú si komunisti za dvadsať rokov vedeli vychovať v prvej ČSR, vidíme žalostnú tragiku ich osudu. Stali sa obeťami ideológie, ktorá nemá nič spoločného s národom, ktorá nepotrebuje vzdelaných ľudí, ktorá žiada bezpodmienečnú poslušnosť. Je bezesporu, že sa všetci dopustili zločinov, predovšetkým na demokracii, ale zato neboli súdení. Padli ako prvá obeť permanentnej revolúcie, lebo sa odvážili samostatne myslieť a sem tam aj národne cítiť. A stalinský komunizmus takýchto príslušníkov nepotreboval. Clementis a Novomeský mali okrem toho aj dobré vlastnosti ľudské. A pretože po nich predstaviteľmi slovenských komunistov sa stala garbitúra stalinistických zurvalcov Široký-Bacílek, získala si likvidovaná skupina národných komunistov vo verejnosti istú úctu a súcit. Z ich diela zostali však len trosky. Dokonca mená davistických básnikov zmizli na dlhé roky aj z literatúry a literárnych almanachov.

BEDŘICH GOLOMBEK známý novinár a spisovateľ, zemrel po dlhúh a ťažké nemoci koncom března v Brně. Zesnulý se narodil 5. února 1901 v Hrušově u Ostra-

vy a jako mladý muž vstoupil do redakce *Lidových novin* v Brně, kde byli jeho učitelé šéfredaktor Arnošt Heinrich a spisovatel Rudolf Těsnohlídek. Brzy začal pracovat též literárně a vydal knížku pro děti *Dobrodružství tří Billů*, povídky Černí andělé a na začátku čtyřicátých let dva romány, *Lidé na povrchu* a *Dům o dvou poschodích*. Svých největších úspěchů jako literát dosáhl čtení rozmanitých knížek, v nichž s E. Valentou a P. Eisnerem zpracoval dobrodružná vyprávění polárníka Jana Welzla. Golombek byl jedním z těch, kteří v první republice vytvářeli demokratické veřejné mínění. Působil v redakci *Lidových novin* ve stínu svých slavnějších kolegů, na př. bratří Čapků, a proto vždy hrál jen druhou housle. Ovládal je však znamenitě. Zemřel předčasně, opotřebovaný těžkou prací redakční a svými novinami, kterými žil, dýchal i myslil. Z

ÚSPĚŠNÝ FILMOVÝ REŽISÉR Anglický odborný časopis *Film and Filming* přinesl v únorovém čísle rozsáhlý článek o režiséru Karlu Reissovi, jehož označil za nejvýznamnější osobnost měsíce ve filmovém oboru. Karel Reiss pochází z ČSR, válku prožil v Anglii jako příslušník čs. jednotky britského letectva a po úspěšné práci v dokumentárním filmu natočil snímek "*V sobotu večer a v neděli ráno*", který byl nedávno uveden a je pokládán za jeden z nejlepších britských filmů realistické školy. Reiss spolupracoval rovněž na filmu "*Návrat do života*", který pro britskou informační službu natočila skupina britských dokumentaristů. Námětem jsou osudy uprchlické rodiny, manželského páru s chlapcem a babičkou, kteří přijedou do Anglie v rámci mezinárodního uprchlického roku. Tento film bude vysílat britská televize a na třicet televizních společností po celém Západě. R

ČESKÁ FILHARMONIE A KOMUNISTÉ Pražský rozhlas ohlašoval nedávný zájezd České filharmonie na Západ trochu zvláštním způsobem. Říkal, že orchestr bude hrát vedle skladeb Čajkovského a Šostakoviče také díla našich klasiků Smetany a Dvořáka. Zní to, jako by v repertoáru České filharmonie domácí hudba měla o chlupek méně místa než ruská. To je ovšem zkrleslování skutečnosti, nehledě k tomu, že zájem o přední čs. orchestr v cizině pramení především z touhy slyšet českou hudbu v autentické interpre-

taci. Česká filharmonie hraje na svých zájezdech také neslovanskou hudbu, na př. provedla na letošním koncertě v Mnichově Brahmsovu 1. symfonii. Z jakého důvodu se to v pražském rozhlase skrývá? Jako při každém pohostinském vystoupení čs. umělců ve světě, byl také letošní zájezd České filharmonie provázen doma tendenčními poznámkami, z nichž má vyplývat, že úspěch orchestru je vlastně úspěchem a uznáním režimu. Česká filharmonie byla však slavným tělesem dávno před komunisty a její kvalita je kvalitou české hudby. Vysvětlovat ji politicky je nejen nesmyslem, ale vrhá to také světlo na to, jak malý ohlas má komunistická propaganda ve světě. Poněvadž je tak málo potlesku pro režim, přivlastňují si komunisté potlesk, platící České filharmonii. dz

VÁCLAV PETR bývalý nakladatel a podle režimu "bývalý člověk", byl nedávno odsouzen na dva a půl roku žaláře a k propadnutí veškerého majetku. Soud mu kladl za vinu, že prý se jako vedoucí antikvariátu v Praze I. dopustil nedovolených machinací se starými knihami. P

DOMOVINA 17.30 "Sychravý podvečer, sytá jehličnatá vůně, v šeru lesního porostu se plíží muž k poslední překážce z ostatních drátů. Ten sychravý podvečer je venku, v naší ulici, jehličím voní ztemnělý sál našeho kina, a příběh, jehož jsme svědky, se rozvíjí před námi na filmovém plátně. Pondělí, začátek 17.30, kině Domovina. Promítá se film Jindřicha Poláka "Páté oddělení". A tady začíná anebo spíš pokračuje naše setkání s lidmi, kteří by dnes už neměli mít mezi námi místo. Sedí vedle vás, za vámi, kolem vás. Zlomkem vteřiny proběhne před našimi zraky záběr, s nímž si před několika měsíci lámali jeho tvůrci hlavu, jak jej udtlat co nejdokonaleji, aby stačil v okamžiku vzrušit naše svědomí a cit; znovu a znovu se vraceli herci, aby — kdo ví už po kolikáté — zahráli svou úlohu a svůj výstup, jak nejlépe dovedou. Zdaleka ještě není konec filmu, a přece stačí odhozená zbraň a pouta na rukou špióna Karlíka, aby šatnářka nebo uvaděčové otevřely dveře dokorán, a lidé se hrnou o překot k šatnám . . . "Nemůžete to někam napsat?" řekla jedna z uvaděček. "Víte, my máme s diváky smutné zkušenosti. Často si ani nevíme rady. Snad by to pomohlo." — Stalo se v kině Domovina . . ."

Lidová demokracie, 1. III. 61

NOVĚ ZŘÍZENÝ • ÚTULNÝ • PŘÍJEMNĚ CHLAZENÝ

Restaurant Vašata

339 EAST 75th STREET, NEW YORK. — TEL. RH 4-9896

VYHLÁŠENÁ ČESKÁ KUCHYNĚ • VYBRANÁ VÍNA • ZNAMENITÉ COCKTAILY

ZÁPISNÍK 1961

c/o UNIVERSUM PRESS CO.
149 Wooster Street,
NEW YORK 12, N. Y. — USA

Return postage guaranteed

České neb slovenské knihy — nové i zánovní — populární gramofonové desky (opery, taneční hudba, národní) — originál porcelán a sklo — panenky v originálních krojích — gratulační karty ke všem příležitostem — obrazy a jiné dárky pro vás a vaše známé koupíte jen v

CZECHOSLOVAK BOOK AND MUSICSHOP

1363 FIRST AVE, NEW YORK 21, N. Y.

TELEFON RE 4-4700

Vyžádejte si náš ceník

Majitel Karel Rada